

ХАЛЪМГ ҮНН

Советск Союзин Коммунистическ партин Халъмг танъгчнн болн Элст балгсна комитетсин куч-кблсчнрин депутатнрин Танъгчнн болн балгсна Советсин газет

№ 78 (2911)

1957 дж. сентябрин 1

Үннь 20 деншг

Сентябрин 1-шин—сургъулин джилин эклц

Сәәнәр амрсн, ончтагъар сурцхатн!

Сентябрин нег шин бдр, агъу ик брн алдр орн-нутгнн школмудар цугарагъар сургъуль эклднә. Сай-бум сургъульчнр, теднә тоод мана Халъмг танъгчнн сургъульчнр шин сенр чидлә, серглнъ урмдта сургъулин гүн хаалгъдан ордж, улм сәәнәр, нәрн гүүнәр номин гол улиг дасхар зүткнә.

Ирдж йовх сургъулин шин джилин нуурт сургъульчнр багшнр хойраг, эрдм-сургулин халх үүлдәчнр цугарагънн Халъмг танъгчнн куч-кблсч оли бахта кевәр байрлдж уктджана. Халъмг кұмн улсин эврә эрдм-герл болн сургъуль-медрл делгрүллгнн эн джил туудж орм чинртә болджана. Одгә цагт советин оли улс КПСС-н XX-ч хургин тууджлгч шиидврәр урмд кедж, омг авч, социалистическ госу-дарствин кучиг улм цаарандн батлхин эркд, цуцрт угагъар шундж кблцхәнә.

Советин оли улсин тинм агъу ик чинртә төрмүд дотр нег үлү, школин чинр ончтагъар бблджәнә. Мана олна джиргъл-бәәдлд гүн гол седкән тәвсн бат ухата, эрдм-герләрн, сургъуль-медрләрн мергн, хурц улс школ сургъх збвтә.

1957-58 сургъулин джилд Халъмг танъгчнн сургъульчнрин тонь шинәс тавн мивгънәс үлү бичкд немгдлж сурхмн. Халъмг 88 классмуд, эклцин 23 шин школмуд, дундин 7 школмуд танъгчд бурдәгдв, долан джилә 12 школмудар 8-ч классмуд гаргъгдв. 2300 ормта 70 интернате кбдлхмн. Нидк джиләр болхла, эн джил детсадмуд хойр холвандан бсв, кбдлмшч болн селәнә багъчудт асхлдж дасдг школмуд бурдәгдв. Оли кұнд йовдлмуд бәәсн бийнъ, нидк джиләсн леерәр белдәд, парт-организацсин гардврар райондин эрдм-сургулин отделмуд сургъулин джилиг дигтә джисәтәгъәр эклджәнә.

Болв, райодин эрдм-сургулин отделмудт болн школмудин кбдлмшт ода чигн зәрм дуту-дунд йовдлмуд бәәнә. Тедниг уурал угагъар сургъмдж-дасхмджин кбдлмшиг үндсәрнә ясрулдж болшго. Танъгъар школмуд негн кұртлән, сургъх делгрмүд, зер-зев, политехническ мастерскойсар тетгдәд уга. Тер хамг школин кбдлмшин эрки дутуг тургәр уурахд, сургъуль даслгъна

замд ном үүлдвр хойран хоорндк заагрлтиг уурахд, 1-ч классиг халъмгшуруллгнн ик туста болхмн. Тер төләд, школмудин толгъачнр болгнн, директор болгнн, района эрдм-сургулин толгъаче болгнн телниг үкс гидж хулддж авц-хах, халъмг ном дасхх болгнн олзлцхах збвтә.

Онц кұн эрк шиллгнә учрар хаджгър йовдл гарсн хаалгъ бәәсн. Тер хаджгъриг чиклдж, оли-келн улс хоорндан иньг-амрг бәәлгъ делгрүлдж, интернациональн сургъмдж сургъульчнрт дгхмн. Эн төриг сургъульчнр боли багшнр дотр цәәлгъхмн. КПСС XX-ч хургин шиидврәс делгрджәх агъу брн чинртә төрмүдиг пионерск сбор деер, хург деер багшнр цәәлгълж дгәд, пионерск болн комсомольск организацт туслнъ онгәган дгцхәх збвтә. Мана цага багъчуд коммунизмн сургъмджиг, сургъулар дамджд дасх деерән, уулдврәри бас түүнд дамшхмн.

Кесг бичкд Сибирәс, Алтаяс эн джил ирцхәсн, теднд икәр оньган дгхмн, цугтагънн сургъульд орулдж авхмн, сәәнәр диглхмн, доньгән кургхмн. Школмудар негн кұртләнн буфете бурдәгдәд уга. Нег үлү, совхозин фермсәр бичкдин блг-хот белдгдәд уга. Хулд-гүүлгәнә организацт цаг тудәл уга кергтә тоот хот-хооларн тетгдж, школмудин буфете гаргългнн болн интернате тетглгнн гол оньган дгхмн. Умсх-зүүх хувцн-хунрар эрк биш тетгх йоста. Эн төрт танъгчнн потребсоюз йоста килмджән тәвл уга бәәсн, ахр цагин дотр уга кедж, кбдлмшән ундсәрнә хуврәх збвтә.

Бичкдүдт халъмг кел дасхх төр—политическ чинртә, гүн үндстә төр болджана. Тер төрәс цаарандан социалистическ үндстә халъмг эрдм-герл делгрлгнн—туслнъ иштә мбн.

Тер учрар чигн халъмг келәр дасхгдх збвтә классмудин кбдлмшиг сәәнәр, чикәр, ик оньтагъар бурдәлгнн—эрки керг болджәнә.

Коммунистическ партин гардврт мана бсдж йовх бдр оли багъчудт, дүмбр орна хувтә үрд болсн мана сургъульчнрт коммунизмн сургъмдж дгглгннән эрдм-герлин дәәч салдсмуд болгч мана танъгчнн советск багшнр бахта дилвр кехн лавта!

Эн бдр школд орхн чигн, эс орхн чигн ниргв. Гунта Карпов Тост эрт босчкад экдән:

—Би школд однав... Дегтр ас!—гидж занънв.

Йосн ик шууган—школин бдр болджана. Женя Кекте-ева сббни дуусн унтсн уга: манъгдур школд одхв гисн тоолвр, шбвгәр хатхсн мет, унтулхс.

Бичкдүдин захд бәәсн, ик төрг хар нүдтә, цань угагъар кеерәд ирсн күүкнәс сурв:

—Чини нерн кемби?

—Валя,—гидж цаадкнъ збргтәгъәр хәрү дгв.—Валя Куцекова.

Хаджудн йовсн Женя эк—Валентина Зодьбаевна болн Валян эк—Елизавета Нохаевна, элнә күүндә сонъсчкад, мусг инәлдв.

Валя, Женя хойрла Люда Буринова хамцад, тедн агчмин зуур таньл болцхав.

Халъмгин бичкдүд дасгъх Киштә Бембеевна Балмаева, классин үүд секәд, бичкдүдән

орулад, партин арл суулгъв. Экләд нердинь дуудхла, маштг партин цаагъас эн шин эклдж школд орджах бичкдүдин толгъа әрә үзгднә.

Баахи бер Бунаева Саглр Дорджиевна, Ләня гилг кбвүгъән школд авч ирчкәд, иигдж келв:

—Цагин эвәр, би эврәнн төрски келән сәәнәр дасдж чадсн уга биләв. Тегәд, кбвүгъән халъмг келән кұцс дастха гидж санджанав.

Эн берин келсн чик.

Халъмг танъгчннн туудж дасхин кергт, культуринь болн билг-эрдминь ббдлүлхин, делгрүлхин кергт кұн болгнн эврә келән сән кұцс медх збвтә. Төрски келн—мана эрки зббр!

—Наснәнн туршд сольи угав, эврә медрлән теднд дгнәв,—гидж Киштә Бембеевна келв. Тернъ үнн. Бадмаева хбрн джилин туршарт бичкдүд сургъата. Эн джил халъмгин үрдүдиг халъмг келәр дасгъхмн гихлә Киштә Бембеевна, шинәс төрсн мет байрлв.

—Киштә Бембеевна, сургългнн эклсн цагт экиринь классд орулдж болхий аль угай?—гидж шин эклдж багшлджәх баахи күүки, Бадмаева сурв. Багъ наста багшиг хаджудан суулгъчкад Киштә эклән әдл сүв-селвгән дгв. Людмила Николаевна Ташнинова медәтә багшин селвгиг йир оньтагъар сонъсв. Людмила Николаевна багшин хаалгъан эн джил түүн эклджәнә.

Тер хоорнд классас газа гарсн бичкдүд дунд арвдгч классин сургъульчнр Грелә Алексеева, Нонна Адуцнева хойр шин наад зааджана.

Сургъулин шин джил эклв. Гурвн сард тагчг бәәсн классмуд дакнас байрта, шуугата сургъульчнрар дүүрв. Хонъх бмнкәсн чанъгъар джинънв.

—Школ, мевдвч!—гидж сургъульч болгнн эндр классин эрк алхн келв.

АЛЕКСЕЙ БАЛАКАЕВ.

Бичкдүдиг садикәс школур үдүшлүллгн

Элст балгсна бички күүкд бәәдг негдгч номертә садикин нег брә дегд сәәнәр кеерүлгдлж. Эн брәд садикин бички күүкдт гидж кесг ширәс тәвдж, эдниг цугтагънн, эк-эцкинн нәәрт наар гиххәв.

Эндр бдр школд орх ах күүкдән үдүшлүлджәнә. Бивиятхин татсн маршин айсар, школин негдгч класст орх күүкд ордж ирцхәв.

—Энъкр күүкд, тәдн дөрвн джилин эргцд мана садикд бәәгъәд, кесг эрдм: дуулдг, би-лгд, зурдг боли шүлгүд келдгиг дасцхавт. Ода тәдн негдгч классин сургъульчнр болхт, школдан сургъулан сәәнәр,

дегд сәәнәр дасцхатн. Маниг бичә марцхатн, манур гич болдж ирджәтн,—гидж бичкдүдин садикин гардгч үр Доскина Анна Васильевна келв.

Ах багин күүкд, негдгч девснъгин багшин сургъуль одахн дууссн үр К. М. Яковлеван гардврар, уугъар ду дуулцхав, шүлгүд келцхәв.

Эн болсн нәәрт негдгч класст орх Завалина Люда, Вдовенко Шура, Стахийев Серәжа, Тепшинова Света, Стасенко Люба ахта шунмгә кевәр орлцхав. Сургъульд орхар гарчәх улсас бичкдүдн чигн ард үлдджәхш. Бичкдүд: Желенкова Тәня, Дроботова Оля, Антоненко

Тома болн нань чигн кесг күүкд эврәнн билг-эрдм үзүлв. Эдн наадгъата биндг би, шүлгүд чигн умшдж үзүлв.

Бички күүкдт сургъмдж дгцхәх үр Струк Полина Филатован голышг, сәәнн бәәдләрн бичкдүдиг бийүрн киисгдж авч, теднтә шуугата, оли-зүсн наад кедгиг онц темдглх кергтә.

Нәәрин сүүләр, негдгч класст орх күүкдт букварь боли сургъульчнн зер-зевс белгдлж дггв. Бички сургъульчнр шуугатагъар дуулдад салцхав. Эн садикив-нәр кесг джилин туршарт маргдлшго бдр болв.

ЭРНДЖӘНӘ Е.

Э Н Д Р

Булгъда эмгн эндр
Бички ачан хәәгъә.
Харгъсн кұн болгънас
Хама йовхинь сура.

—Өрүн эрт хувцлад,
Өөрмн энүнд эргдәлә.
Намаг юм кеджәтл,
Наадхар гарсн боллта.

Ода хәәхн-хәәхн
Олдж дгхш. Уга.
Күүкдлә альвдлж йовад,
Кблгнд дәвргдәд олгчв!

Аль талдан хотнур
Ааль хәәдж одву?
Акад юмбе, дәрк...
Альдари оддн болхв?—

Гал үд кұртл
Гермүд эргә йова.
Хамдан наадлг бичкдүдн
Хаалгъ деер уга...

Удлго кбвүн: Эәдж,
Эндр сургългнн эклв,
Үлмджин Ванята намаг
Өмнк партд суулгъв...

Багш манъгдурас авн
Бар үзгүд заахмн.
Дөрвн-тави хонгас
Дегтр-цаас дгхмн.

Тер цаасиг дүрх
Тунъгрцг кергтә гилә.
Эәдж, бучгә, товчтагъар
Уйдж дгхч, эснй?

—Не, зогс! Айд!
Насчн болад угалм.
Нанс збв угагъар
Номд юнъгад одвч?

—Үрвджр, Бадм ахта
Үвдән школд одхла,
Би ганцарн гертән
Бәәхмн биш, энүнд!

Би халъмгар нәәмтәлм!
Болад бәәхгов тернъ,
Ки наста бишлм,
Кутц дигтә, нәәмнлм.

Эәджләрн иигдж үгцәд
Эврә збвән авн.
Эндр бдрәс авн
Эрдни сургъульч болв.

ДОРДЖИН БАСНЪ

ПАРТИЙН ТӨРМҮД

Комсомольцнр болн багъчуд
малин хот белдлгэнд, мал
өсглгэнд орлцлгэн

Приозерн районд олна малин хот-хол белдлгэнд комсомолин багъчудин 96 агрегат көдлджәнә. Комсомольцнрин болн багъчудин күчн-чидләр 82 миньгын гектар газрт өвсн хадгдв, 50 миньгын хөбнд күрх 15 миньгын тонн өвсн белдгдв.

„Северный“ болн „Сухотинский“ совхозмудин комсомольцнрин болн багъчудин күчн-чидләр малин үвлзньгүр 550 гар тонн өвсн зөблв.

„Северный“ совхозин комсомольцнрин сүв-селвгәр көлгн-күчәр көдлх багъчудин хойр бригад бүрдәгдлә. Эн бригадс сара хонгин дунд малин үвлзньгүр 350 тонн өвс зөбв.

Кесг комсомольцнр сән көдлмшин үлгүр үзүлдәжәхәнә. „Северный“ совхозд көдлгд комсомолец Юрий Коршимсов „ДТ-54“ гидг тракторар 2308 га газрт өвс хадв, Чкаловин нертә совхозд көдлгд комсомолец Николай Лунев—2000 гектар, „Сарпа“ совхозд — Мартул Алексанян—2490 гектар, Приозерный совхозд—Селезнев—2160 гектар газрт өвс хадцхав.

Өвс ковньгллгэнд комсомольцнр Александр Ожередов, Виктор Лисицкий ахта бас сәәнәр көдлгд йовцхана. Района центрин комсомольцнр хойр дакдж „Сухотинский“ совхозд оддж ут турштан 6 өдр көдләд 157 тонн өвс овалв.

Укр мал болн хөбнд комсомолин-багъчудин 18 бригад көдлдж йовна. Ах үкрч комсомолец Василий Самойленко (Ергенинский совхозс) тугъл авх зурагбан 116 процент күцәггәд гарсн тугълмудиг цугтнь асрдж хадгәлдж өсгв. „Сухотинский“ совхозин ах үкрч Борис Айтаев бас авсн тугълмудан гару угагъяр цугтагъинь хадгәлдж, өсгджәнә.

Района хөбчир дунд, багъ наста хөбч Мутулов Сергейин нерн гарч йовна. Эцин-турньха ирг хөбнә отарт эн хөбч болдж орла. Ода энүнә хәләджәх, хөд совхозд нег түрүн орм эзлджәнә.

Комсомольц-багъчудин көдлх ормнь—хөбнә отар. Олн багъчуд, комсомольцнр заагт кегдлж йовх комсомольск көдлмш тиим дуудвртагъяр бүрдәгднә. Ода районд багъ наста улсиг хөбчин көдлмш дасхлгәна курс көдлджәнә. Эн нег сара курс 18 күн сурчана. Шидрәс эдниг ВЛКСМ-н райком хөбнә отармудар көдлхд илгәхмн.

Района комсомольцнр, комсомолд эс бәәх багъчуд, партийн организация гардврт, ирх үвлд сән белдвр тетгдж, Алдр Октябрин 40 джилин өбниг нертә кевәр тосхд аргъ-чидлән нөл уга көдлджәхәнә.

М. НАТЫРОВ,

ВЛКСМ-н Приозерн райкомин сәгләтр.

Школ беләр тосв

Элст болгәсна негдгч номертә дундин школ сургъулин джилән эклхәр сүулин белдврән чиләв. Сарул сәәхн класмуд, ут-өргн коридормуд цәәлгәд, ширдәд, угъачкән, шуугата эздүдән байрта тосдж авчана.

Эн джил, урдк-урдкәсн оньгдан бәәдлц эн школ сургъулин джилән эклджәнә. Негдвәр болхла энджл школд орх көвүд, кууқдин тонь 800 күрв. Иим олн сургъульчнр эн школ урднь үзәд уга бәәсмн. Хойрдврар болхла, хальмг бичкүдин төлә негдгч хальмг

класс секгдв, хойрдгч классас авн арвдгч класс күртл хальмг кел заахмн. Цуг школд 27 класс гарчана. Школин багшин коллектив 40 куунас бүрдв.

—Иим олн сургъульчнр ирджәх учрар, школин классмуд болн нань чигн зәрм оборудовань күртлго, невчк түрәджәнә. Болв мана багшнрин коллективин ниинцньгү көдлмш цуг харгәсн түрмшгиг уга кедж чадх,—гидж эн школин директор үр Буракова келнә.

А. СЕМЕНОВА.

Барлгдсн тодлврмудин мөрәр

„Фермин көдлмш ясрулхд оньган өгхмн“

60-ч номертә мана газетд „Фермин көдлмш ясрулхд оньган өгхмн“—гисн тодлвр барлгдла. Тер тодлврт Приозерн района Чкаловин нертә совхозин дөрвдгч фермин (управляющая үр Свиридов) көдлмш дегд сулар кегдджәнә. Мал үвлзүллгэнд белдлгәнә көдлмш урдк кевтән хашньгар күцәгддж йовна. Өвс хуралгәна зурань күцәгддж бәәхмн уга. Мал хәләдж асрлгәна көдлмшт ик дуту-дунд бас үзгдджәнә,—гидж бичгдсмн.

Эн барлгдсн тодлврик шүүдж хәләтхә гидж КПСС-н Приозерн райкомин сәгләтр үр Кошунувд илгәгдлә. КПСС-н Приозерн райком шүүдж хәләгәд, тодлврт барлгдсн тоот

үнн болв. КПСС-н райкомин зааврар, сүл цагт фермин көдлмш ясрв. Партийн организацин болн дирекцин халхар фермин көдлмш ясрулгәна, мал үвлзүллгэнд белдлгәнә болн малин хот үвлзньгүр збөлгәнә тускар, көдлмшчнрин, специалистнрин болн уулд көдләчирин хург болв.

Дөрвдгч фермин управлющ үр Свиридовд, фермин эдл-ахун уулдврт сулхл угагъяр гардлгән өгчәтхә гидж заквр өггдв. Ирцхәсн хальмг өрк-булмуд цугъарагъинь бәәх бәәрәр болн көдлмшәр тетгдв—гидж КПСС-н Приозерн райкомин сәгләтр үр Кошунув мана редакцд соньсхв.

Хальмг багшнрт өгчәх селвг

Үзглл дасххин тускар

Хаврагъа болсн багшнрин медрл өбдлүллгәнә курст багшнр үзглләр (букваряр) ягъдж көдлх методическ заавр өггдлә. Болв үзглл ирлгән оратдж бәәх учрас, ним заавр өггдджәнә.

Хальмг келнә үзглл гурвн үйәс бурдв:

- 1. Үзгллин өмнк үй (цаг).
- 2. Үзгллин үй (цаг).
- 3. Үзгллин хөбгк үй (цаг).

Эн мана статьяд үзгллин өмнк үйд ю кех болн түрүн үзгүд дасххин тускар келгдджәнә.

Үзгллин өмнк үй.

Эн үйд занятий 2 долан хонгт болхмн. Эн цагт кегдх занягд ним гурвн күсл тәвгднә.

1. Сургъульчнрин келгъ өргджүллгән.

2. Соньсәлт болн үзлгъ өргджүллгән.

3. Гариг бичлгәнд белдлгән. Сургъулин түрүн өдрәс авн багш сургъульчнрта таньлдна, сургъульчнр хооридан болн школин бәәдллә таньлдна. Сургъульчнр хооридан чи бат бул болдж бәәх сургъмдж өггднә. Эн үйд сургъульчнрас кенъ умшдж чаддг, кенъ, бичдж чаддг, кенъ зурдж чаддг, кенъ шүлгүд болн ду меддгинь илткдж авна.

Кууқдин амар келгъ өргджүллхн төлә, багш олн зүсн кууқндвр кенә. Кууқндвр кехләрн, кууқлг таньл зургулд олзлна, школд болн гер-булднь бәәх юмсар болн кесн экскурсин тускар бас кууқндвр бүрдәнә. Кергтә зургудиг багш библиотекәс, хуучн дегтрмүдәс, дегтрин магазинәс орс үзглләс болн газетмүдәс, авч, олзлдж чаджана. Багш эврән чигн зургулд зурдж, белдвр кех зөвтә.

Кууқндвр кехләрн, кууқл тодрха, утхарн букл хәрү өгдгиг дасххмн. Эн үйд багш сургъульчнрт ахр туульс, рассказмуд келдж, умшдж өгнә, ахр шүлгүд чееджәр дасхна. Иим туульс, рассказмуд болн шүлгүдиг урдаснь „Хальмг үнн“ газетәс, хуучн хальмг дегтрмүдәс, бичәчнрин „хураньгүдас“ болн орс келнәс орчулдж, белддж авх кергтә.

Келгъ өргджүллгәнә кууқндвр кехин төлә үзгллд ним зургулд өггдв: 1. Школдан белдлгән. 2. Класс дотран. 3. Завсрин цагт школин площадк деер. 4. Мал хәрүллгән. 5. Өвс хадлгән болн хуралгән. 6. Мал өсклгән болн герин мал. 7. Шову өсклгән. 8. Тәрә хуралгән. 9. Хө өсклгән. 10. Зер-земш болн темсн н. ч.

Эн келгдснә тускар зургулд белддж, кууқндвр кехләрн, зургт ююна, кенә тускар келгдджәхәс нань, мал болгъинг, юмн болгъинг тус-туснь бас зургар үзүлдж, неринь тодлдж авч, чикәр келдгиг дасу-лхмн.

Кууқндвр кехләрн, кууқдин оньгинь өгүлдж келсиг соньсдг болн меддг болгъдж, келснә болн умшсна тускар хәрү өгдгиг дасххмн.

Эн үйд туслнь әәгъин ним дамшлт кехмн: келгъ үгәр хувалгән, үгиг-ниилврәр, ниилвриг—әәсәр болн эдниг хәрү

негдүлдж, ниилвр, үг болн зәнъг бурдәлгән.

Кууқдин гариг бичлгәнд белдхин төлә, багш кууқдин сән дулар амр зург зурулна, олн зүсн амр зура зурулна, зураг болн зургиг даалгъврар күцәлгәнә, штриховк келгүлнә. Иим олн зүсн амр зура болн зург зурулхларн, эдниг зурсн цагт үзгүдин әньгс ормар зурулна. Эн үйд и, у, о, а үзгүдин әньгсиг салуднь бичдгиг дасхулхмн.

Кууқндвр кехләрн болн бичлгәнә дамшлт кехләрн урок болгәндан салу темд хувадж белдвр кехмн, үлгүрлхд, түрүн урок деер келгдхнь—кууқдиг школла, нег-негнлән, багшла болн классин диг-даранла таньлдулгән, хойрдгч урок—тетрадьла таньлдлгән, тетрадин мөрәр эклдж зурдгиг дасхлгән, гурвдгч урок—амар келлгән, келлгәнәс зәнъг салгәлгән, зәнъгиг үгмүдәр салгәлгән.

Иим янзар цуг наадк урок-мудт деер келгдсәр бәрмтг авч белдвр кедж болхмн.

Үзгллин үй.

Үзгллин үйд хальмг әс болн үзгүд ним дарагъяр дасхгдхмн: у, а, р, б, н, м, л, ш, о, с, х, д, и, ә, ө, э, к, т, ү, е, з, в, г, ч, ц, п, й, ь, я, ю, гь, нь, дж, ф, ё, щ, ь болн удан эгшгүд.

Хальмг келнә әәсиг шин үзгүдәр дасххмн. Энүнә төлә багш ик белдвр кех зөвтә. Класстан ик кемджәтә керчмр үзг белддж авхмн. Үзглл ирәд уга учрас, үзгүд эклджәх үзгллин халх болгъинг бар үзгәр экләд эләд кемджәтә цааснд хошадар буулгәдж авхмн. Негинь классин доскд хадж үзүлхмн, наадкин сургъульчнрт өгч умшулхмн.

Хальмг келнә үзглл у үзгәр эклдж дасгдджана. Эн ә болн үзгиг у гидг үг авч дасххмн. Энүнә төлә экнь кууқндан ухрар болн аагъяр уулгәджәх зургар кууқндвр кедж, эн әәлә болн үзглә таньлдулдж дасххмн.

Эн үзгән дасхчкәд, а гидг әәг болн үзгиг а-у гисн үгәс салгәдж дасххмн. Эн урок деерән у-а гидг үг умшулдж дамшлт кехмн.

Үзгллин үйин гурвдгч урок деерән р гидг ә болн үзгиг ур гисн үгәр медүлхмн. Энүнә төлә ур гарчах зург зурхмн.

Умшхин төлә үзгллин халхд өггдджәх үгмүд:

ур А-ра

у-ру у-ра

У-а А-у

ур ура

Ара, ур.

Бу гисн зургас б гисн ә болн үзг салгәдж дасххмн.

Умшх үгмүд:

бу у-ра у-ру

аб бу-ра бу-ру

Ара, бу аб!

Бура, аб!

Ара, (бичгин) аб!

Давтх үзгүд: а, р, б, у.

Нур гисн зургар н гидг ә болн үзг дасххмн.

Үзгллин халхин үгмүд:

ну ур у-ру
на нур ну-ру

Ара, нур.
Бу аб.

Ара, (нугъсна) аб!

Наму гисн көвүнә нернәс м гидг ә болн үзг салгәхмн.

Үзгллин халх:

бу ма-на аб
му На-му ам

Наму на.
Мана Наму.
Наму мана.

Давтх үзгүд: у, м, б, р, а, н.

Мал гисн зургар дассан давтлгән.

Үзгллин халх:

аб мал у-ла
лаб бал бу-ла

Мана мал.
Мал мана.
Мана Наму.
Ара, бура аб.

Давтх ниилвр:

ма, му, ла, лу, на, ну, ра, ру.

Деер дассан ним үгмүдәр болн текстәр давтхмн:

бу ул бул
бу-ра ур бал
бу-да нур мал

Мана мал.
Мана бал.
Наму, бал аб.

Давтх үзгүд:

а, у, б, м, н, р, л.

Шам гисн зургар Ш гидг үзг дасххмн.

Үзгллин халх:

аш Бу-ша ша
маш Ба-ша шам
Ба ма ра
Бу ша ба л бу да

Мана шам.
Баша, шам аб.

Бу болн шам гисн зургар үзгинь немдж бичх үгмүд

лам б.

Нона гисн кууқнә зургар о гидг үзг дасххмн. Үзгллин халх:

ша о-ра А-ра
шар шо-ра о-ра
шор бу-ра Бо-ра

Мана Мона.
Мана Бора.
Нона, шар аб.

Шор болн шар гисн зургар үзгинь немдж бичх үгмүд:

ш.р ш.р

Иигәд умшлгәна урок кечкәд, бичлгәнә урок деер шин дассн үзгин әньгсиг тетрадьдан бүкл мөр дүүргдж бичкәд, дарук мөрдн тер әньгсәс бүкл үзг ниилүлдж бичүлхмн. Эн цагт дассн үзгүдәрн бүкл үг болн ахр зәнъг бичүлдж болхмн.

ПАВЛА ДОРДЖ.

Күүндврмүдиг цааранднь кеджйндвдн

Хальмг келнэ эркин төрмүд

Мана „Хальмг унн“ газетин 57-ч номерт обкомин сеплэтр ур Джимбин Бембэ хальмг келнэ тускар цөн үгмүдэр темдгдлж, нэрн билгин келнэ эркин төрмүд ийлгэдж тавь. Эн төрмүдиг күүнддж хагьлхын тускар мана газет „Хальмг унн“ бас түрүн статьяс барлчкв.

Хальмг келнэ эркин төрмүд хагьлх эздэн күлэджанэ. Тер тиним биш гидж кун келджд чадшго, юнъгад гихлэ, эн джилас авн эклэд мана школмуд хальмг келэр кэдлхмн, учебникс, газетмүд, хуожественни произведениймүд бас хальмг келэр элвджд гарчана. Мана олн күч-көлсчнр эврэннь келэр газет, легтр умшхдан дурта. Тер учрар эн келиг бргджүлхын тускар зүткэн уга.

Шин терминс

Нег эркин керг—хальмг келнд галин келнэс орсн үгмүд шиньгэлгын. Тер үгмүд нургьлдж орс келэр дамджд ордж ирнэ.

Эн төриг хагьлхын кергт, түрүн болджд таньгчын эрдм-сургьулин отдел хальмг келнэ шин терминс (шин үгмүл) батлдж, курст баях багширдунд күр-күүндвр кедж, тер үгмүдиг таслдж ийлгэв. Эн нег сэн йовдл болв. Ода багшир эн тускар нег гардвр авч, нег дуугьар келджд, нег баядлтэгьар заах зөвтэ. Болв эн грамматикын шин авсн терминсиг цааранднь ясрулдж йалх кергтэ.

Мана социалистическ эл-ахугьин бслт дахджд, хальмг келнд кесг олн нанчи шин терминс олзлгдждана. Эн шин үгмүдиг хальмг келнд орулдж авх цагт, эс гиджд орчулх цагт, кесг олн аньгэр, эс гадж хаджгьар бичдг йовдл бас баянэ. Орчулгьна тускар мана газет „Хальмг унн“ чик хаалгьд ордж йовна. Омэрэн орчулгьго бичдгдг кесг үгмүд, ода саянэр, эвинь олдж орчулгьдад, мана олн күч-көлсч хальмгүдт саянэр медгднэ. Ода цагт мана газет „Хальмг унн“ кесг чинрэн гееси үг авч, келлгь бргдждүлджанэ. Одахн газет саян эвтн орулдж ним үгмүд орчулв: „баралхв“, „мбрлв“.

Болв одачн зярм үгмүд оньгданар олзлгднэ, үлгүрлхд, „боевые задачи“—гисн үгмүдиг „даяч төрмүд“ гиджд орчулдж, даяч төрмүд уга, даяч амтн баяхас биш. Дакад нег дакджд „халунар тосджацхана“ гиджд орчулдж.

Болв газет бдр ирвас ясрад, хальмгшрал йовна. Эн кевэр кэдлхлэ, мана газет ик бслт күцхмн.

Терминэ туск төриг гардх, шин орх үгмүдиг хальмгшрулх, газетин, издательствин, келнэ халха кэдлчнрэс терминологическ комисс гаргьхми. Тер комисс ямаран үг орчулдж олзлх, ямаран үгиг орчулгьго тер кевтн, грамматическ ямаран чилгч бгч бичлэн тускиг бас күүндджд гаргьх зөвтэ.

Терминэ төрмүдин нег эркин аньгн—географическ терминс болн тедниг ягьджд бич-

хин туск төр. Омэрэн эн терминсиг бичхин тускар хаджгьр шиндвр гарсар, манд одачн эднэ тускар батта зокал уга. Терүнд нег ним хаджгьр йовдл баянэ. Цуг географическ терминсиг солулгго, тер кевтн бичхм гисн шиндвр хаджгьр. Үлгүрн: Азия, Грузия, Англия, Франция. Терүнэ нег мбр дор тер шиндврт ия, ие гидг чилгчтэ галин келнэс орсн үгмүдиг ий гидг хальмг чилгч бгч бичхмн гиджд баянэ. Үлгүрн: революций, партий, воскресений. Географическ терминс гиджд йилгьлго, цугтадн нег чилгч бгхмн. Үлгүрн: Грузи, Англи, парти, Ази. Кемр—Азия-гиджд үлдэсн цагт, падежар хуврсн цагт ним болхмн: Азиян, Азияд, Франциян, Франциад. Мана санагьар болхла, Азин, Азид, Францин, Францид-гиджд бичхлэ хальмг келнд зокаста болх билэ.

Чикэр бичлгьнэ тускар

Мана хальмг келнэ чикэр бичлгьнэ (орфографин) төр—бас нег эркин чинртэ керг. Хальмг келнэ зокалин ода баядлг авад халхлэ—ийр олн төр хагьлгьдад уга, кесг төррэр күүндвр кех кергтэ. Галин ав, тав, дав—гидг үлгүрмүдиг зярмдэн гурвн-дөрвн аньгэр бичхлэ. Үлгүрн: авв, авув, авув, йосар болхла эн үлгүрн бичгьсн цагтав: ав-в-вдн. Тер мет олн аньгэр наатк үлгүрмүд бичгднэ: дав-в-вдн, даб-в-вдн, дав-у-вдн. Мана санагьар болхла, эн цөн үлгүрн кергт нег зокал гаргьхмн. Эн үлгүрмүдин бичгьсн цагин залгьлт в—гидг үзг биш, у гидг үзгэр дамджд бичгьсн цаг бүрднэ гиджд батлхмн. Тер цагт эн үгмүдин баядлтэ болх: ав—у—вдн, дав—у—вдн.

Хойрдврар болхла, дөрвд болн торгьуд келлгьнлэ холвата йир олн зүткятэ үгмүд баянэ. Тедн нургьлдж эгшг үзг бичх цагт гарна. Тер төлэд, дөрвд болн торгьд гилдэн уга, шинзокал гаргьхмн. Тиним зокал гаргьхар седсн юмн баялэ, болв терүг амтн мелсн уга. Үлгүрлхд, о болн у хойр үзг эндүргднэ, тер цагт у бичхмн гидг батлчкхмн. Үлгүрн: ховах биш, хувак. Дакад у болн о үзгүд эндүргдсн цагт, у үзг бичхмн: омс биш, умс; хбв биш, хув.

Телү метэр наадк зүткьдтэ үзгүдин тускар бас ним зокал гаргьхмн: а-а үзгүд эндүргднэ үлгүрн: дакад биш, дакад; альк биш, алк; И-у-үзгүд бас эндүргднэ—бушкур биш, бишкур; бушмүд биш, бишмүд.

Игджд күүндджд хагьлхлэ, зүткэн уга, мана хальмг келнэ орфографин керг чик хаалгьдан орх.

Хальмг келнэ чикэр бичлгьг батлджах нег зокал—тер эгшгүдин таарлт. Болв дөрвд келэр болхла, эгшгүд таарлтан геенэ. Тер эгшгүдин таарлтиг улм батлхын кергт, хальмг үгмүд бичхд шин үзг авх кергтэ. Хальмг үгд ы үзг олзлдж, тер үзгиг хату эгшгүдлэ таарулдж бичхмн. Тер

цагт и үзг нейтральн болшго, эгшгүдин таарлт улм батрх зөвтэ.

Үлгүрн: малын, сургьулын, болв уулин, үүлдврн, джилн.

Тер цагт хату эгшгүдлэ ы бичх, джбблн эгшгүдлэ и бичх гиджд зокал гаргьхмн. Болв дегд икэр аахм биш, түрүлэд йир бварц болджд медгдх: Бадмын, Санджын, тоогьын.

Тас күүндгдэд уга төрн—үгин брэлиг ягьджд таслдж, шин мбрт бичхин туск төр. Мана хальмг келнд хадвр үзгүд дегд олар даралджд бичгднэ. Тингэд үгиг нийлврэр (слогар) салгьлгын йир зовлнэ-та болна. Үлгүрн: кбдлмшчнр гисн үгиг ода цагин зокалар болхла, салгьджд бичджд болшго. Эн учр деерэс, үгиг эгшг үзгүдин тоогьар салгьна гисн зокал хаджгьр. Энүнэ тускар хадвр үзгтэ үгмүдиг бас салгьджд, оньгдан мбрт бичджд болх зокал гаргьхмн. Үлгүрн: кб-дл-мш-ч-нр—гиджд таслдж болхмн. Дакад болхла, хальмг келнд нийлвр бүрдлгд хадвр үзгүд баядмн. Үлгүрн: мбрн, модн-гисн үгмүдиг салгьджд шин мбрт бичджд болхмн: мбрн, модн. Болв хойр нийлврэс тогтсн нег үгиг салгьджд болшго сам харгьна. Үлгүрн: арат, улан—гидг үгмүдиг салгьджд ар-ат, ул-ан—гиджд бичджд болшго. Эн төрин тускар бас күүндвр кергтэ, юнъгад гихлэ, зярмдэн нег үзг салгьад бичхлэ: кбвн—кбв-н, савн—сав-н.

Баялгьнэ нернэ олн то бурдлгьнд йир олн эндү орна. Олн то эс керглгдсн цагт, бас олн тоод баялгьнэ нер бичхлэ. Үлгүрн: олн амтн—гиджд бичхин орч олн амтс—гиджд бичхлэ. Амтн—гисн үгд нег то уга, олн юм темдгджданэ. Эс гиджд зярмдэн хойр залгьлт (суффикс) авч олн то бурдлэ: хббдүд, мбрдүд, чикэр болхла: хбд, мбрд.

Тодрха биш эгшг

Орфографин төрин нег эркин аньгн болджд күүндгдх төрнэ тодрха биш эгшг үзг (неясные гласные). Бичачнр, шүлгчнр эн тодрха биш эгшг үзгиг темдгьлдэн йир ик дурта. Теднэ тингджд дурлх збв. Эн тодрха биш эгшг үзг уга болсар—үгин айс, үгин айлт (интонаций) тату болна. Эн тодрха биш эгшгүдиг нургьлдж темдгьлх саната баянэ. Болв ягьджд, ююгьар, хама темдгьлхн медх кергтэ. Болв эн төриг мел нег бдрэр күүндджд хагьлдж болшго. Түрүлэд исследователськ кбдлмш кех кергтэ. Зүгэр тер тодрха биш эгшгиг бичхмн гисн цагт, тууг лавта орх, чик ормдн бичх кун цөн гарх. Тер төлэд, түрүлэд медчкэд, тегэд эн үзгиг авч бичхмн.

Болв мел цугтн хббнн гигад баяджд болшго. Ода эн тодрха биш эгшгиг бичх кесг үгин суур баянэ.

Эн үзгиг темдгьлд шишлн үзг авад керг уга. Мана алфавитин үзгүд улм олн болад дасхд, бичхд зовлнэгта болх.

Мана санагьар болхла, йирин алфавитд баясн Э, Е—хойр үзгэр темдгьлджд болхмн, зүг хату эгшглэ хату Э бичх, джбблн эгшглэ джбблн Е бичхмн.

Мана халэцэр болхла, дав зууран, кен кунчн эндүрл уга ним баядлтэгьар темдгьлхмн: а) Нег болн хойр нийлвртэ үгмүдт мел эндү угагьар бичджд болхмн: чонэ, күрне, молэн, морен, бахнэ, зорхэн, келен, ббкүне, хулгьунэ.

б) Загч янзта үүлдврмүд хадвр үзгэр чилхлэ, терүнэ чилгчд эркин уга тодрха биш эгшг бичхмн. Тегэд хальмг келнд хадврар чилгч загч янзта үүлдвр уга болх. Энүнд кун йирин эндү гаргьшго. Сурэ, биче, умшэ, келе, саянэ, сургьэ, тоолэ. Цааранднь залгьлт (суффикс) немал бичхлэрн, тер тодрха биш эгшг үзгиг геекхмн биш. Үлгүрн: умшэна, биченэ, сурэна, келенэ.

в) Хальмг келн залгьлтсар элвг келн. Тедн заагт кесг олн хадвр үзгэс тогтсн залгьлтс (суффиксмүд) бас баянэ. Тер хадвр үзгүдэс тогтсн залгьлтсн дунд тодрха биш эгшг орулдж бичхмн, тигьлэ тедн үг бурдлхлэрн дахн эгшг болджд орх зөвтэ. Үлгүрн: ДГ—гидг залгьлтд эгшг үзг орулдж бичхмн, тер цагт—дег, —гидг залгьлтс болх. Теднэр дамджд бурдсн үгмүд ним баядлтэ болх: темдег, биче-дег, шире-дег, хадэг, сургьэ-дэг, ке-дег.

Тер метэр—лгьн—гидг залгьлтд тодрха биш эгшг бичхмн: лгьен, эс гиджд лгьэн, үлгүрн: баялгьен, уулгьэн, суулгьэн, саалгьэн, келгьен, халгьэн.

Эн залгьлтс йир олар хальмг келнд олзлгднэ.

Баялгьнэ нертэ олн то бурдгч НР—гидг залгьлтд хойр үзгиг хоорнд ы немджд ныр, эс гиджд нир залгьлт кехмн. Олн то бурдлх цагт тер үгмүд ним болджд гарх: сургьульчнр, адучнр, бичачнр, хббчнр, дүүнр, багшнр, тоочнр.

Мана санагьар болхла, нанчи кесг олн тодрха биш эгшг олзлдж болх үгмүд баянэ. Игджд эн үзгиг темдгьлхлэ, амтн эндүрл уга бичджд чалхмн. Эн кергиг цааранднь шинджджд, тодрха биш эгшгин олзлгьг бргдждүлхмн.

Грамматикин туск төр

Хальмг келнэ грамматик одачн диглгджд гарал уга. Болв эн тускар дегд ик меткэн-зүткэн уга.

Одгэ цагт мана келнэ халхар сургьульта улс олн зүсн халэцтэ. Профессор Санжеевин грамматикд амр киисквр 7 аньг—баг болджд хувагджд. Профессор Пашков програм халэджэгьад, 3 баг киисквр үлдэв. Бата Бадмаевин даянэ бмн гарсн тавдгч классин грамматикд 5 баг киисквр гиджд йовна. Эн сэн йовдл биш. Энүг халэдж батлхмн.

Мана санагьар болхла, хальмг келнэ амр киисквриг

багар аньгьлд керг уга. Хальмг келн залгьлт (суффикс) иктэ келн болдг. Залгьлтин чинриь олн болна. Тер учрар мана хальмг келиг орс келнэ дунь-гүцүлнэ гисн эндү йовдл. Юнъгад гихлэ, орс келнд үгиг чилгч ик чинртэ болна. Орс келнд 3 баг киисквр баяхиг цугьар медчханэ, тедниг падежин чилгчэр халэлж 3 баг келнэ. Хальмг келн болхла, падежмүд залгьлтсар (суффиксмүд) дамджд бурднэ, падежмүдт чилгч уга.

Хальмг келнэ киисквриг багиджд хувахларн, үгин унэгд (корень) баях үзг геелрсн, эс геелрсэр авч хувана. Үлгүрлхд, күрн—гисн үг нег баг, темэн—гисн талдан баг болна. Хоюрн эн үгмүд Н гидг чилгчтэ болна. Нег үзгэр чилгч хойр үгиг хойр баг кеджд хувана, юнъгад гихлэ, темэн—гидг гемнч падеждэн Н—үзгэн геенэ—темэг—болна. Зүгар күрн—гидг үг гемнч падеждан Н—үзгэн геехш—күрниг болна.

Тигджд үг болгьнд баг киисквр гаргьхла, мана келнд 9—10 баг киисквр гархмн. Школд эдниг дасхд зовлнэгта, тер учрар киискврн баг дасхмн биш. Научн грамматикд эдниг багиджд аньгьлджд болхмн.

Падежмүдин тускар бас олн халэц баянэ. Цагтан мана келнд 11 падеж баялэ, ода 8—9 падеж улджд йовна. Хальмг келнд тулгч падеж, үгин икикдн келгдгд уга нег падеж баянэ. Үлгүрн: цааснца, легтрцэ, үзгцэ гиджд келжд болшго. Мана санагьар болхла, ца салу бичгдлг хббт үг болх зөвтэ. Стол дор, стол деер гиджд келгднэ, күзү цэ, бвдг цэ гиджд келжд болхмн. Тер цэ падежин залгьлт (суффикс) биш, хббтн үг. Тигьлэ тер шишлн падеж биш. Дакад чинрэрн негдгч хамцулгч болн нийлүлгч падеж гиджд баянэ. Эн падежмүдин тускар нег лавта бат зокал гаргьхмн.

Пунктуационн төр хальмг келнд мел шин төр биш. Заньгсн хоорнд ямаран темдг тавхиг медх кергтэ. Хальмг келнд зярмдэн запятой тас тавгдшго цагт, үг олн болсар, халэджэгьад, тавчкнэ. Үлгүрн: Бадм Доржд хойр мал услджана. Грамматикин зокалар болхла, эн заньгд запятой керг уга, тер юнъгад гихлэ, хойр—гисн үг тер нег зүсн үгмүдиг нийлүлджанэ. Зярмдэн ил тавх запятой тавгдхш, үлгүрн: Басн мбрнэсн буучкад, махлагьан авчкад, нар халэгьад зогсв.

Эн тускар нанчи кесг төр баянэ, газетд бгчэх статьяд цугтн келжд болшго. Болв кавычк кезэ бичх, аль хальмг келнд кавычк угагьар бичджд болхий, эднэ тускар санх кергтэ. Үлгүрн: Ленинэ нертэ колхоз, Ленин—гидг колхоз, колхоз Ленин—гисн цугьар кавычк угагьар болвчн, кавычкста болвчн медгдн гисн болдмн.

Олн дунд цэалгврин кодлмш чанггяхмн

Одгә цагт советск олн амтнә бәәдл-джиргәл өдр ирвас улм сәәхрәд йовна. Тегәд чигн, Коммунистическ партин болн правительствин өгчәх килмджд болн оньгт, советск олн-амтн кодлмшин сән үзм-дждәр хәру өгчәнә.

Мана танггәчд, төрсн орн-нутгиннь күчн-чидлиг улм икдүлхин төләд шунмгә кевәр кодлджәх күч-көлсчнр олн бәәнә. Үлгүрлхд, Приозерн района „Чкалов“ совхозд багь наста Бамбин Аәт, ачтагьан болн наснь медәрсн Мөнхкән Үрвдждүртә гурвулн хургьдин отар авад, йир ницәтәггәр, килмдждәггәр хәләджд бәәцхәнә. Приютненск района 107-ч номертә совхозин ах хөбч үр Печиневский Михаил авсн даалгьвран күцәджд, хөбдән сәәнәр хәләджд, государствд 755 килограмм ноос зурагьасн давулдж өгв. Яшалтинск района Сладковск МТС-н тракторист үр Бормагненко өдр болгьн даалгьвран 170 процент күргджд күцәнә. Сарпинск района „Степной“ совхозд ах хөбч Лиджин Борис 1956 джилә гарсн 1200 иргс хәрулджәнә. Хаврар киргьсн хөн болгьнас эн дундлад 4,7 килограмм ноос киргьджд авб. Хаша-хаацан бийнь ясджана, малин увлзньүр 1350 центнер өвс зөбчкв. Каспийск района „Ленинский путь“ колхозин саальч үр Бочарникова В. даалгьсн нәәнн украин сәәнәр хәләджд, нег үкр болгьнас 1348 литр үс сааджд авб.

Эдү метәр, мал өсгльгьин өбдлүлхин төләд бас кесг комсомольчнр ухан-седклән өгч кодлджәцхәнә. Сарпинск района „40 лет Октября“ гидг колхозд комсомолин член багь наста Эрнджәнә Матвей кодлнә. Энүнә хәрулджәх бичкн тугьлмуд йир сән чинәтә. Сән малч болхин кергт Эрнджәнә Матвей эврәнн медрлән өбдлүлджәнә.

Эдү метәр, Элстин тосхлти үлгүр-үзмджд болмар кодлджәх багьчуд дала. Тедн дотр Элст балгьснд амтн бәәдг герин тосхлти шунмгә тосхачнр Куцеков Петр, Шалхаков Баатр, Балм-Гаряев, Ольховский, Геченова, Наумова ахта өдрин зурагьан 1,5 холван күцәцхәнә.

Деер келгдсн хөбчнр, малчнр, тосхачнр, механизатормуд эврәнн кодлмшәрн орн-нутгтан олз орулдж, советск олн-амтнә бәәдл-джиргьлиг ясрулхин төләд юцәнәгьүс-тәггәр кодлдж йовна. Эдн төрснәнн төләд амән чигн хармншгонь ил медгднә. Кодлмшән ягьлжд сәәнәр кехд эдн ухан, седклән күцднн тәвджд кодлцхәнә.

Иим улсас үлгүр авч, мана танггәчар кесг олн медәтнр болн багьчуд шунджд кодлджәнә.

Болв мана күч-көлсчнр дунд алә-азд, буру-бусхл йовдл гаргьад, кодлджәх газртан тушагьан халдагьад бәәдг амтн бас бәәнә. Иим амтслә чанггь ноолда кех кергтә. Зургьан сарин эргид Элст балгьсна заргьин халхар кесг улс засгдв. Үлгүрнн: Степновск МТС-д кодлдж Бережной Алексей Прокофьевич әрк уучкад, бузр-азрар амт му келәд бәәсн төләд заргьар 12 өдрәр суулгьлв. Дмитриев Николай Иванович әрк уугьад, бузр-азд үг келәд, амт му келәд, 15 хонгар түүрмд орв. Чолу гаргьлд заводин кодлмшч Мухлан Шарид амтн хот уудг герт ирәд, соктлан әрк уучкад, буфетд кодлдж куукд кууг бузр-азрар му келсн төләднн, балгьсна заргь энүг нәәнн өдрәр засв. Балгьсна промкомбинатд кодлдж йовсн Дмитриев Николай Иванович гурв дакджд заргьар засгдла. Одахн, сүл болсн заргьд Дмитриев хама чигн кодлджәхшв гиджд келв. 2-ч номертә строительн управленд кодлджәсн Лузгин Николай Васильевич бузр-бусхл йовдл гаргьсндан, гурв дакджд заргьар засгдв. Сүл болсн заргь деер, эн кодлджәдгө болджд гарв. Ремстройконторт кодлджәсн Балабин Николай хойр дакджд засгдв. Ода энүг азд-алә йовдл гаргьснднн уголовн кодексин 74-ч статьягьар гөмтгджд засхмн.

Эн деер келгдсн үлгүрмуд, социалистическ олн-амтнә бәәдлдегд му йовдл болджана. Эн буру-бусхл йовдл гаргьад йовдг улсин тускар олн күч-көлсчнр дунд заргьин, комсомолин, профсоюзин болн милицин халхар цәалгьврин кодлмш татугьар кегддждәнә. Элст балгьсна заргьин халхар механизацин училищд болн Комсомолин 15-ч өбнә нертә санаторд неджәггәд дакджд амтнд үзүлгч заргь кеджд. Буру-бусхл, алә-азд йовдл гаргьад, заргьар засгдсн улсин кодлджәсн организацд эврәнн хургтан тәвджд куундвр кетхә гиджд шиидврән илгәдг болна.

КПСС-н болн комсомолин зергләнд бәәсн улсин тускар КПСС-н болн ВЛКСМ-н балгьсна комитетд зәнәгдлвдн гиджд Элст балгьсна заргьч үр Пшатов келнә.

Буру-бусхл, алә-азд йовдл кесн улсин тускар Элст балгьсна ВЛКСМ-н комитет болн балгьсна заргьч хойран дунд залгьлдан уга. Эн хойр организацд нег-чигн кодлмшч-багьчудин хуртг ордж, цәалгьврин болн сургьмджин кодлмш кесмн уга. Иим кодлмш өдгә цагт эркн кергтә. Цаг тудәлгө цәалгьврин болн сургьмджин кодлмшиг олн-амтн дунд, тер дотр багьчуд дунд өргәр делгүрлх — партин, комсомольск, профсоюзн, милицин болн заргьин кодлчнрин эркн төрнн болджана.

Б. ЭЛЮЕВА.

Нарт делкән кинофестиваль

Венецд художественн фильмсин нарт-делкән 18-ч кинофестиваль эклв. Энүнд Англь, Япон, Итал, Советск Союз, Франц, Югослав, США, Инд, Испань болн Мексик орлцхадждана. Советск кино-матогграф, Браун режиссерин „Мальва“ гидг художественн фильм үзүлхмн.

Советск эрдни-шишә Финляндьд

ХЕЛЬСИНКИ, августин 29. (ТАСС). Н. С. Хрущев болн Н. А. Булганин Финляндьд гинч болджд одсн замдан эрдни-шишән эк белгьлә, терүгинь кесг эдл-ахун дәмшлтин участкудт тәрлә гиджд урднн зәнәгьлдә. Финляндьд бәәсн замдан Н. С. Хрущев болн Н. А. Булганин оч хәләсн, газр эдлгд Пеуран эдл-ахун газрт тәрсн советск эрдни-шишән ургьцин бәәдлг „Мааканса“ газет зәнәгьлдждәнә.

Советск эрдни-шишә бийнь янзарн американск эрдни-шишәгьас сән бәәджд, Финляндин газрт ирлцнәгьү гиджд темдгьлдждәнә.

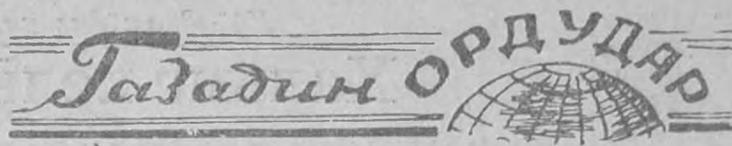
Октябрин өбн күртл ГДР-д шин дегтрмуд барлгьн

БЕРЛИН, августин 29. (ТАСС). Алдр Октябрьск социалистическ революцин 40-ч өбнд белдвр кеджәх учрар Германск Демократическ Республикн издательствгө Владимир Ильич Ленинә бичсн, бас деернн 1917 джилн Октябрьлә революцин хувсхлгьнә туск цәалгьджд келдждәх болн Германә кодлмшчнрин джисәнд Алдр Октябрь ямаран нилчтә болсна туск документсин болн произведеньсин хурангьгү барлдж гаргьхар белдждәнә.

„Диц-ферлаг“ издательство 1916 джилн августас авн 1917 джилн март күртл бичсн В. И. Ленинә тоотин хурангьгү 23-ч том барлхмн.

В. И. Ленинә „1917 джил“ гидг произведенә хурангьгү болн американск журналист Джон Ридин „Делкәг догдлулсн 10 өдр“ гидг дегтр барлхд белдгдждәнә. Дегтр дахуль болджд 1917 джилн октябрьск өдрмүдин туск документсин хурангьгү гархмн.

„Рюттен унд ленинг“ гидг берлинск издательство „1917 джилн Алдр Октябрьск социалистическ революц Германьд ямаран нилчтә болсн“ гисн гурвн дегтр кеджд барлдж гаргьхмн. Наукин Академин тууджин институт „1917--1918 джилмүдин Октябрьск социалистическ революцин замд Германьд революционн хувсхлин болн терүнә төрин“ туск хурангьгү белдждәнә.

Западн Германә куукд улс зер-зевәр агслгьингурулхиг некдждәнә

Фульдт болсн ФРГ куукд улсин католическ союзин хург, цуг нарт делкән куукд-улсиг атомн бомб сөрлгьингурулхин төлә ноолдхм гисн дуудвр авб, гиджд ДПА гидг агентств сонъсхджана. Дәәнә зер-зев уурулхиг шинджджд-

хәләтхә гиджд тер дуудвртан некдждәнә. Мана орн-нутгин правительств мана неквриг күцәджд, газадин орн-нутгудла куундвр кетхә гиджд бидн сурлжанавдн, — гиджд цааранднн тер некврт келгдждәнә.

Женевд Египт Франц хойрин хоорнд куундвр келгьн

Женевд Египтин болн Франц хойрин элчнр хоорнд куундвр эклв. Эн куундврин гол төрнн: Суэцк каналн национализировать кеснә хөбн, Египтүр англо-американск деермч дәврлгь кеснә хөбн учрсн финансов төрмүдиг диглх төр.

Парижд бәәх швейцарск телеграфин агентствин коррес-

пондентин сонъсхврар болхла. Египт Франц хойран хоорнд дипломатическ болн эд-тавр хууллгьна залгьлдан дакнас эклх төр бас куундгьдхмн.

Египт Франц хойран хоорнд дипломатическ ни-негн эвдрснә хөбн, эн куундвр теднә элчнрин түрүн тусль харгьц болджана.

ФРГ-д ОППОЗИЦИОНН ПАРТЬ ГАРВ

БЕРЛИН. (ТАСС). Барин сонъсхврар болхла, Западн Берлинд шидрхн „Западно-германск блок“ гидг партин Западнберлинск организацин бачм хург болв. Эн хург, партин гардачнр, Аденауэрин правительствин политикиг дөбнндгин уршгар кегджд. Хург деер „Общегерманск блокас“ халгьджд гарад, „Онъгстан өлмә уга Общегерманск блок“ гидг шин парть бурдәхин туск шиидвр батлгдв.

„Общегерманск блокас“ гарад шин партьд орджахин тускар эн партин Саарск организац болн Метмана Дюссельфордск района „Общегерманск блокн“ организац герлцхәв. Хург деер авдсн шиидвр ингджд бас келгдждәнә: Аденауэриг дөбнндждәх күн

Германиг негдүллгьнд боомтг болгч күн болджана. НАТО-н бәрджәх „чидлин күчәр“ — гидг политикин дөбннәр орн-нутгиг негдүллгь күцджд болх гидждәх улс, немшин кели-амтсиг меклджәх улс болджана. Аденауэрин газадин керг-төрин политик Германь хойр аньгәр бәәлгьин мөнхкүрүлгьнүр залгьн гиджд бидн тоолдждана. Шин парть, бундесверин атомн селмәр агсхмн биш гиджд олар амт алдг олн зүсн селмиг уга кехмн, амт цергт күчәр церглүлдгиг уурулхмн гиджд келдждәнә. Федеративн республик болн Советск Союз хойран хоорнд, бас германск хоорнд государств хоорнд куундвр кеджд болм цуг эв-аргьин олзлхмн гиджд тер шин парть некдждәнә.

Йеменд Англь кедждәх деермч дән

БЕЙРУТ, августин 29. (ТАСС). Ливанд бәәдг Йеменә керг-уул даагьач Тарзизн пресс-конференц кев, терүн деерән ливанск болн газадин орудин журналистирт, Йеменд Англь кедждәх деермч дәнә тускар келв. Тер ингджд келв: Англь дә босхджд Йеменүр дәврлгьн нәәнн сардан бола бәәнә. Делкән олн-амтн Англин дә босхлгьин бурушагьад, келн амтнә зөвинь болн ООН-а устав эвдждәхинь ме-

дүлә бәәсн бийнь Великобритань Йеменә өмн үзгтнн дәврлгь келгьән улм өргдждүләд бәәнә. Сүл цагт Йеменә олн-амтн бәәдг пунктсүр Англин цергүд күчтә дәврлгь кев. Терүндән күнд товмуд, танкс, самолетс болн ракетн селмс орлцулв. Эндр ирсн зәнәгәр болхла төвшүн бәәх олн амтн деер англичанмуд шатадг бомбс хайцхана гиджд Тарзизн тусль зааджд келв.

Ахр зәнгьс

„Болгарск коммунистическ партин болн Швейцарск күч-көлснә партин делегацирин хоорндан кесн куундвр чилв гиджд Софийд зәнәгьлджд барлгдв. Нег-негнәнн уха-седкл медджд, уни цагьан седкләрн, нег-негән иткджд, медджд, куундвр цуг зөвчлсн-хуувлсн төрмүдәрн кев.

„Государственн статистическ управленә тоогьар болхла, эн джилн иколи негнд Чехословакин амтнә тонь 13.355.104 күн. Давсн 12 сарин эргид амтнә то 129 мингьгьн күн өсджд.

„Триестд кермс тосхлгьна промышленностин кодлмшчнрин бослдан болв. Олн зүсн профсоюзмүдин дуудлгьар кодлмшчнр кодлмшән зогсагьад, экономическ бәәлгьән ясрулхиг некв.

„Французск „Пари-пресс-энтрансижан“ газетин зәнәгьлгьәр болхла, „НАТО тенгьсд ик мавевмүд“ кехиг белдхин төлә американск зургьадгч флот ил тенгьст йовдгджд.

Редактор Д. М. МУКЕБЕНОВ.